

Wprowadzenie tematyczne 2. 31.8.2020 Anniina Jokinen, Europejski Instytut Zapobiegania i Kontroli Przystępczości afiliowany przy Organizacji Narodów Zjednoczonych, Helsinki, anniina.jokinen@om.fi, +358 50 351 7044

Jak ujawniać przypadki handlu ludźmi i pracy przymusowej? Sposób na skuteczne ściganie

W ostatnich latach w całej Europie jest coraz więcej przypadków handlu ludźmi do pracy przymusowej i wyzysku pracowników sezonowych w takich sektorach, jak gastronomia, usługi sprzątnia, budownictwo czy rolnictwo. Dowody wskazują na to, że wyzysk pracowników przynosi lukratywne zyski, a ryzyko aresztowania jego sprawców pozostaje niewielkie. Przystępcy wykorzystują legalne struktury i praktyki, by ukryć swoją działalność przed władzami.

Kwestia ochrony praw pracowników migrujących staje się jeszcze bardziej paląca ze względu na pandemię COVID-19, która niesie ze sobą daleko idące konsekwencje. Szczególnie dotkliwie odczują to ci członkowie naszych społeczeństw, którzy są najbardziej narażeni na wykorzystanie. Pandemia postawiła ich w beznadziejnym położeniu, a ryzyko, że padną ofiarą handlu ludźmi, znacząco wzrosło. Przystępcy nie tylko wykorzystują swoje ofiary, ale także stosują nieuczciwe praktyki konkurencyjne polegające na obchodzeniu prawa. Co więcej, handel ludźmi i praca przymusowa są często powiązane z szarą strefą i oszustwami finansowymi. Dla budżetów państwowych oznacza to także, mniejsze wpływy z podatków. Aby lepiej sprostać tym wyzwaniom, państwa muszą zacieśnić współpracę na różnych polach, opracować proaktywne strategie i stworzyć wyspecjalizowane jednostki w różnych służbach. Poniżej zostały przedstawione kroki, które należy podjąć, aby wyzysk i handel ludźmi do pracy przymusowej stały się przestępstwami o wysokim stopniu ryzyka i niskim zysku.

Wyzwania

Zarówno **ujawnianie przestępstw handlu ludźmi i pracy przymusowej**, jak i prowadzenie śledztwa w tych sprawach to niezwykle trudne zadania. Przystępstwa te zazwyczaj dotyczą migrujących pracowników, sprawdzanych do nieznanymi im krajów, w których przystępcy na różne sposoby wykorzystują ich trudne położenie i brak wiedzy.

Sprawcy **używają wszelkich dostępnych środków, aby ukryć swoją działalność** przestępczą. Głównym motywem przestępstw związanych z handlem ludźmi i pracą przymusową jest maksymalizacja zysków finansowych.

Rozwiązania

Organy ścigania muszą stworzyć pełny obraz sytuacji za pomocą różnorodnych technik śledczych. Należy zebrać dowody, które potwierdzają, że mamy do czynienia z przypadkiem handlu ludźmi. Mogą one dotyczyć podejmowanych działań, zastosowanych metod oraz celów związanych z wykorzystaniem (definicja).

Aby usprawnić proces wykrywania takich przypadków, władze powinny aktywnie współpracować na różnych polach. W tym, zapewnić ochronę praw ofiar, ale także zgromadzić dowody potwierdzające popełnienie przestępstwa, po to, aby zagwarantować, że sprawcy poniosą konsekwencje swoich działań, a ich nielegalne dochody zostaną skonfiskowane.

W celu uzupełnienia wyżej wskazanych luk Europejski Instytut Zapobiegania i Kontroli Przystępczości afiliowany przy Organizacji Narodów Zjednoczonych podjął współpracę z partnerami w ramach projektu FLOW. W efekcie powstało Narzędzie dla Służb Śledczych i Lista Kontrolna dla Inspektorów Pracy. Te dwa instrumenty mają zwiększyć świadomość zjawiska handlu ludźmi i pracy przymusowej w kluczowych instytucjach publicznych. Dostarczają też informacji o konkretnych krokach, które należy podjąć w walce z takimi przestępstwami, aby zapewnić ich lepszą wykrywalność i zwiększyć skuteczność śledztw przeciwko ich sprawcom. Obydwa instrumenty opierają się w znacznym stopniu o doświadczenia fińskiej policji oraz fińskiej inspekcji pracy, choć zawierają również wiele praktycznych przykładów, cennych wskazówek i propozycji rozwiązań z Bułgarii, Estonii i Łotwy. Każde z tych państw dostosowało swój raport do własnego kontekstu oraz sytuacji.

Handel ludźmi do pracy przymusowej

Handel ludźmi to skomplikowane przestępstwo, które składa się z trzech elementów: działań rekrutacyjnych, metod zniewolenia oraz celu wykorzystania. Często trudno jest odróżnić handel ludźmi do pracy przymusowej od „zwykłego” wycisku pracowników. Dlatego skazanie winnych handlu ludźmi wymaga przedstawienia dowodów dotyczących wszystkich trzech wymienionych elementów.

Należy zwrócić uwagę na subtelne środki kontroli, takie jak wszelkie okoliczności, które uniemożliwiają pracownikowi odejście z pracy, np.: zależność od pracodawcy z powodu zadłużenia lub słaba pozycja wynikająca z niewiedzy albo braku alternatyw. Wśród innych czynników wymienia się wprowadzanie pracownika w błąd co do okoliczności pracy, warunków mieszkaniowych i płacy czy zmuszanie do wielogodzinnej pracy za niewielkie wynagrodzenie lub bez wynagrodzenia, a także wykorzystywanie stanu zależności i niepewności pracownika, czy też utrzymywanie go w tym stanie. Często dochodzi do groźb, a nawet aktów przemocy: pracownikom zabiera się paszporty lub karty bankowości internetowej, są oni zastraszani, poddawani manipulacji i szantażowani, np. odebraniem zezwoleń na pobyt bądź innych dokumentów.

Jeżeli pracownik nie jest w stanie rozwiązać stosunku pracy z powodu całkowitej kontroli sprawowanej przez pracodawcę, to sytuacja taka może być równoznaczna z handlem ludźmi.

Ujawnianie przypadków handlu ludźmi

Nie jest łatwo odróżnić wycisk pracowników od handlu ludźmi do pracy przymusowej, ponieważ ofiary na ogół obawiają się funkcjonariuszy służb policyjnych i administracji, a ujawnienie przypadku systematycznego wycisku często wymaga dogłębnego zrozumienia problemu handlu ludźmi. Różni urzędnicy, funkcjonariusze służb i inne zaangażowane osoby mogą spotkać ofiary wycisku pracowniczego i nawet się nie zorientować, że mają do czynienia z ofiarami.

Głównym zagrożeniem zarówno dla ujawniania przestępstw, jak i współpracy służb jest fakt, że nikt nie dostrzega pełnego obrazu sytuacji. Stąd potrzeba nawiązania wielostronnej współpracy na szczeblu lokalnym. Policja i inspekcja pracy powinny wspólnie monitorować sytuację: sprawdzać, w których sektorach pracownicy są szczególnie narażeni na wycisk, oraz identyfikować grupy ryzyka wśród lokalnej ludności.

W miastach wycisk pracowników występuje zwykle w sektorze gastronomicznym, budowlanym czy w sprzętaniu, natomiast na obszarach wiejskich grupy ryzyka obejmują pracowników sezonowych w branżach rolniczych. W celu ochrony ofiar potrzebne są jasne wytyczne dotyczące procedur, które należy zastosować w przypadku ujawnienia jakichkolwiek podejrzanych przypadków.

Działania podjęte w niewłaściwym czasie przez nieodpowiednią instytucję mogą spowodować, że przestępca zdecyduje się spełnić swoje groźby wobec ofiary, a tym samym utrzyma nad nią kontrolę.

Lista Kontrolna dla Inspektorów Pracy pozwala analizować zjawiska wycisku i handlu ludźmi do pracy przymusowej przez pryzmat ich cech charakterystycznych, na które powinni zwracać uwagę przedstawiciele różnych organów nadzoru – nie tylko inspektorzy pracy, ale także inspektorzy podatkowi, pożarnictwa, zdrowia czy bezpieczeństwa żywności. Lista określa również procedurę, którą należy zastosować w razie wykrycia przypadku wykorzystywania lub zmuszania do pracy.

Śledztwo w sprawie handlu ludźmi do pracy przymusowej

Aby zapewnić powodzenie śledztwa w sprawie wycisku i handlu ludźmi, policja musi przyjąć kompleksową strategię i starannie planować działania. Sytuacja ofiary ma kluczowe znaczenie dla sprawy: jeśli sprawca będzie miał okazję, by wyrzucić presję na ofierze, może ona zmienić wcześniejsze zeznania z obawy o własne bezpieczeństwo.

Śledztwo w sprawie handlu ludźmi różni się znacznie od typowego dochodzenia karnego.

Specjalne techniki prowadzenia śledztwa i pozyskiwania materiału dowodowego, takie jak przechwytywanie i monitorowanie łączności, rozszerzona inwigilacja oraz wywiad operacyjny, a także inne środki – jak np. działania „pod przykrywką” (stings) czy prowokacje – mogą być przydatne do zebrania informacji, zeznań, dokumentów i materialnych dowodów w sprawach dotyczących handlu ludźmi. W śledztwie należy wspierać twierdzenia ofiar konkretnymi dokumentami i dowodami, tak dalece, jak to jest możliwe. Jeśli dostateczne dowody nie zostaną zgromadzone nie można podjąć konkretnych działań (interwencji), a pomoc ofierze staje się bardzo trudna, zwłaszcza jeśli postępowanie karne musi być umorzone.

Ochrona ofiar

Powodzenie spraw dotyczących handlu ludźmi do pracy przymusowej zależy w dużej mierze od zeznań ofiar. Szczególną uwagę należy poświęcić sposobowi kontaktu z ofiarami, żeby zachęcić je do ujawnienia swoich doświadczeń i zapewnić im ochronę przed sprawcami. W każdej sytuacji, najważniejszym zadaniem policji przy identyfikacji ofiary handlu ludźmi jest zapewnienie jej bezpieczeństwa.

W celu prowadzenia śledztwa i wniesienia sprawy do sądu potrzebne są wystarczające dowody umożliwiające rozpatrzenie zarzutów. Także w tym przypadku decydujące znaczenie mają zeznania ofiary. Należy uważnie planować przesłuchania, zebrać jak najszerszy materiał dowodowy, przygotować właściwą interpretację przebiegu wydarzeń i upewnić się, że przed rozpoczęciem przesłuchania ofiara miała szansę odpocząć i zrozumieć sytuację, w jakiej się znajduje.

Domniemane ofiary handlu ludźmi należy informować o możliwym wsparciu i kierować je do odpowiednich służb już na podstawie samego podejrzenia popełnienia przestępstwa.

W trakcie śledztwa ofiara może być kilkukrotnie przesłuchiwana. Każde przesłuchanie powinno odbywać się w miejscu, w którym czuje się ona bezpiecznie. Należy zwrócić szczególną uwagę na wybór odpowiedniego pełnomocnika prawnego (obrońcy) warto, aby był to doświadczony specjalista. Dobry pełnomocnik potrafi przynieść znaczną korzyść nie tylko ofierze, lecz także organom ścigania.

Przestępstwo finansowe

Handel ludźmi do pracy przymusowej często bywa powiązany z przestępstwami finansowymi, z szarą strefą, a nawet z praniem „brudnych” pieniędzy. Dlatego warto zacząć śledztwo od sprawdzenia przepływów finansowych powiązanych z daną sprawą, uważnie przeanalizować finanse zarówno sprawcy, jak i ofiary. W wielu przypadkach okazuje się, że pracownicy są zmuszani do zwrotu pracodawcom części swoich wynagrodzeń w formie łapówek.

Uwzględnienie szerszego kontekstu może pomóc w zebraniu dowodów: dane paszportowe, umowy mieszkaniowe, umowy z różnymi usługodawcami (lub ich brak) w połączeniu z informacjami finansowymi pomagają odtworzyć obraz dochodów i wydatków przestępcy lub ofiary.

W ramach prowadzonego śledztwa należy uwzględnić fakt, że ofiary są kontrolowane przez przestępców, którzy mogą wykorzystywać ich rachunki bankowe do ukrywania swoich nielegalnych zysków. Ponadto prowadzenie śledztwa w sprawie różnych przestępstw księgowych i podatkowych pozwala na zastosowanie szeregu metod pozyskiwania informacji oraz skorzystanie z różnych środków przewidzianych prawem (np. zajęcie rachunku bankowego).

Należy w pierwszej kolejności – natychmiast po otwarciu sprawy i rozpoczęciu zbierania informacji – zająć się dochodami z przestępstwa i ich konfiskatą.

Zestaw kluczowych zaleceń

Aby lepiej ujawniać i ścigać przypadki handlu ludźmi do pracy przymusowej, władze powinny:

- poprawić wielostronną współpracę i stworzyć odpowiednie struktury wspierające taką współpracę;
- opracować proaktywne metody działania i właściwe strategie modelowania ryzyka na podstawie gromadzonych materiałów dowodowych;
- wdrożyć międzyinstytucjonalne formy kontroli w sektorach ryzyka;
- utworzyć wyspecjalizowane jednostki policyjne zwalczające handel ludźmi;
- kierować się interesem i potrzebami ofiary, zapewniając jej możliwość dochodzenia praw i dostęp do sprawiedliwego procesu;
- ściśle współpracować z ośrodkami wsparcia dla ofiar i organizacjami pozarządowymi oraz kierować wykorzystywanych pracowników migrujących i ofiary handlu ludźmi do odpowiednich służb.

Konkretne kroki, które należy podjąć, by zapewnić powodzenie śledztwa, zostały przedstawione na ilustracji zamieszczonej pod tekstem. Dodatkową literaturę można pobrać ze strony www.heuni.fi.

Dalsze informacje

Europejski Instytut Zapobiegania i Kontroli Przestępczości, afiliowany przy Organizacji Narodów Zjednoczonych (HEUNI), we współpracy z bułgarskim Centrum Studiów nad Demokracją (CSD), estońskim Uniwersytetem w Tartu oraz łotewskim Ministerstwem Spraw Wewnętrznych, zakończył realizację międzynarodowego projektu finansowanego przez UE pod nazwą FLOW: „Flows of illicit funds and victims of trafficking: uncovering the complexities” (Przepływy nielegalnych środków pieniężnych i ofiar handlu ludźmi: analiza złożoności).

Za koordynację projektu w latach 2018-2020 odpowiadał HEUNI. Projekt był finansowany przez europejski Fundusz Bezpieczeństwa Wewnętrznego – instrument współpracy policyjnej.

Wersje anglojęzycznego Zestawu Narzędzi dla poszczególnych krajów są dostępne pod następującymi linkami: [ENG](#), [LV](#), [EE](#), [BG](#), [FI](#).

Treść publikacji odzwierciedla jedynie poglądy autorów i jest ich wyłączną odpowiedzialnością. Komisja Europejska nie ponosi żadnej odpowiedzialności za sposób wykorzystania informacji zawartych w publikacji.

Opracowanie wydania polskiego:
Zbigniew Lasocik

OŚRODEK BADAŃ
HANDLU LUDŹMI
UNIWERSYTET WARSZAWSKI

Jak zapewnić powodzenie śledztwa

Na tej wizualizacji przedstawione są kroki, które należy podjąć, aby skutecznie prowadzić śledztwo w sprawie handlu ludźmi. Kluczowa kwestia to skupienie uwagi na ofierze, która musi być w centrum razem ze swoimi potrzebami. Należy odtworzyć złożony obraz sytuacji za pomocą różnorodnych technik śledczych. Tylko w ten sposób można zebrać dowody dotyczące wszystkich trzech elementów handlu ludźmi: działań rekrutacyjnych, metod zniewolenia i celu wykorzystania. Zachowanie kolejności proponowanych kroków nie jest konieczne, ale każdy z nich powinien zostać uwzględniony w celu zagwarantowania, że sprawcy odpowiadają za swoje czyny, a ofiary będą mogli dochodzić swoich praw. A zatem, co powinieneś zrobić?

